

Atf / Citation

AKMAN, M. (2022). "İsi, Hasan (2021). Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşnîşa Vijayā Dhāraṇī Sūtra. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1420 s. ISBN: 978-975-17-4902-4", *Gazi Türkiyat*, 30: 291-294.

Geliş / Submitted 18.04.2022

Kabul / Accepted 02.06.2022

DOI 10.34189/gtd.30.018

ESKİ TÜRKÇE TANTRİK BİR METİN: UŞNİŞA VİJAYĀ DHĀRAṆĪ SŪTRA

İsi, Hasan (2021). Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşnîşa Vijayā Dhāraṇī Sūtra. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1420 s. ISBN: 978-975-17-4902-4

Melike AKMAN*

Eski Türk Dili alanında (Uygur, Orhun, Karahanlı) çalışmalarıyla bilinen Hasan İsi, "Yapı ve Tür Bakımından Oksimoron (Modern Türk Şiiri Örnekleri Bağlamında Dil İncelemesi)" adlı çalışmasıyla yüksek lisansını tamamlamasının ardından Türk Dili bilim dalı üzerine doktorasını "Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşnîşa Vijaya Dhāraṇī Sūtra" isimli teziyle 2019'da Hacettepe Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Doktora teziyle aynı ismi taşıyan eserini yayıma hazırlayarak kitaplaştırmış ve eserin ilk baskısı 2021 yılı içerisinde Türk Dil Kurumu yayınları tarafından yapılmıştır.

Bilindiği üzere Uygurların benimsediği dinlerden biri de Budizm'dir. Uygur Edebiyatındaki eserlerin büyük çoğunluğunu ise bu dinin temelinde, büyük bir bölümünü Mahāyāna ekolüne ait çeviriler oluşturmuştur. Uygurlar, zamanla bu ekole dayanan Tantrik Budizmi tercih etmişlerdir. Tantrik Budizm, Ezoterik Budizm ya da Gizli Budizm olarak da bilinen Tibet Budizmi, törenlere, sembollere ve dualara önem veren bir anlayışa sahiptir. Tantrik Türk Budizmi ise, Uygurların Yüan hanedanlığı döneminde Tibet Budizmi temelli ortaya koydukları Tantracı Budist anlayışa karşılık gelmektedir. Eser de bu anlayışla kaleme alınmıştır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ordu/TÜRKİYE. meliikeakman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9922-7883

Söz konusu eser, ön söz, kısaltmalar ve işaretler bölümlerinden sonra altı ana bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümü içerisinde *Tantrik Türk Budizmi, Uşnîşa Vijaya Dhāraṇī Sūtra ve Çalışmanın Yöntemi* adı altında üç alt başlık açılmış ve Tanrik Budizm, Tantracılık, Lamaizm ve Tantrik Budizme ait temel kavramlar (*Mandala, Mantra, Mudrā, Samādhi, Dhyāna, Dhranī, Abhiṣeka*) açıklanmıştır. Daha sonra Tantrik Budizmin yazılı kaynakları hakkında genel bilgiler verilmiş; Tantrik Türk Budizminin tarihî ve kültürel arka planından söz edilmiştir. Yazarın bu bölümde metnin ait olduğu dönemi (14. yy) ve bağlı bulunduğu dinî mezhebi (Tantrik Budizm) geniş bir şekilde açıklaması, gerek Tantrik Budist metinlerin anlaşılmasında gerekse mezkûr metnin anlaşılması ve yorumlanmasında büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

Giriş bölümünün ikinci alt başlığı eserle aynı adı taşımaktadır. Bu bölümde, Budist Literatürde *Uşnîşa Vijaya Dhāraṇī Sūtra* alt başlığında *Uşnîşa Vijaya*, fiziki özellikler (sékz kolları, yeşil, beyaz ve mavi renkte başlara sahip, lotus çiçeği üzeri olarak bilinen Buda koltuğunda çapraz şekilde oturur ve dua eden; korkusuzluk, yardımseverlik ve şefkati temsil eden bir varlık) bakımından tanımlanmıştır. Ardından eserin konusuna ve eserin farklı dillerdeki (Uygur, Çin, Tibet, Sanskrit ve Moğol) versiyonlarına değinilmiştir. Bunlarla birlikte Eserin Dil Özellikleri (yuvarlaklaşma, -(X)t- ettirgenlik eki, metatez, +nI belirtme eki, aṇa ve moṇa, tol- fiili, topluluk bildiren +lArIXg yapısı ve kayutun sṇar...antın sṇar yapısı) ve *Eserin Tarihlendirilmesi* başlığı altında, çeşitli araştırmacılar tarafından da faydalanılarak ayrıntılı bilgi verilmiştir. *Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar* kısmında verilen 32 çalışma, kısa açıklamalarıyla birlikte listelenmiştir. Yapılan çalışmaların hepsi kitap hacminde değildir; en fazla on dört yapraktan oluşan çevirilerdir. Bu çalışmalar numaralandırılarak verilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi adlı alt başlıkta; karşılaştırmalı metnin oluşturulmasında, Türkiye Türkçesine aktarılmasında, açıklamalar bölümünün oluşturulmasında ve dizin bölümü hazırlanırken izlenen yollardan bahsedilmektedir.

Eserin ikinci bölümü *Berlin Fragmanları'nı* oluşturmaktadır. Berlin merkezli bu fragmanların, çeşitli katalog ve yayınlardan alınarak üç bölüme ayrıldığını görmekteyiz. Satır sıralaması tespit edilen ve edilemeyen fragmanların listesi ise tablo şeklinde verilmiştir. Tabloda tespit edilen fragmanların katalog numarası, kayıt numarası, bulunduğu yer ve paralel fragmanlarıyla ilgili bilgiler de ayrıca yer almaktadır. Tespit edilemeyen fragmanların katalog numarası Block Kat III. 259, 260, 261, 262, 263, 264 şeklinde; kayıt numaraları U 4601, 4602... şeklinde sıralanmıştır. Eserde paralel fragmanlar için ise "belirsiz" notu düşülmüştür.

Bu bölümün üçüncü alt başlığı olan "*Berlin Fragmanlarının Yazı ve Harf çevirisi*" kısmında fragmanların satır sayısı, özellikleri, kullanılan karakter türleri ve bu karakterlerin fragmanın hangi yüzünde bulunduğuyla ilgili açıklamalar görmekteyiz. Bunlarla birlikte fragmanın geçtiği metinlerle ve paralel fragmanlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölüm, karşılaştırmalı metinleri içermektedir. Tespit edilen fragmanlar ikili satırlar halinde verilmiştir ve her satır ayrıca sıralandırılarak 361 satır halinde, esere ait fragmanların transkripsiyonu (yazı çevrimi) ve transliterasyonu (harf çevrimi) yapılmıştır. Neşir sistemi bakımından üst satırda transkripsiyon, alt satırda ise küçük harfli transliterasyon yöntemi kullanılmıştır. Uygurca metnin sağında Çince versiyonundaki karşılığı verilmiştir. Böylelikle Uygurca metin ile Çince çeviri arasındaki farklılıkların görülmesi sağlanmıştır.

Dördüncü bölüm fragmanların Türkiye Türkçesine aktarımını içermektedir. Bu aktarımlar gruplar halinde; son fragmanın aktarımı ise satırlar halinde yapılmıştır.

Beşinci bölüm açıklamalardan oluşmaktadır. Bu bölümde esere ait bazı sözcükler incelemeye tabi tutulmuş, Budist Terimlerle ilgili açıklamalara, Türkçe sözcük ve ekler üzerine bilgilere yer verilerek sözcüklerin kavramsal değeri ortaya konulmuştur. Sözcükler açıklanırken hangi dile ait olduğuna değinilmiş, Uygur metinlerindeki karşılıkları ve Budist Literatürde hangi şekillerde geçtiğiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca bu yapıların kökenine değinilmiş, ilgili sözcük ya da eklerden bahseden araştırmacıların görüşlerinden bahsedilmiştir. Böylelikle yazar, söz konusu sözcük ya da eklerin tarihi ve çağdaş Türk lehçelerindeki görünümünü bütüncül bir şekilde ortaya koymuştur:

058 *toñuz* "domuz": *Sözcük, U II'de "eines Schweines" (1911: 31) ifadesine karşılık gelmektedir. Clauson, sözcüğün "domuz" anlamına geldiğini belirtip vahşi ve evcil hayvanlar için kullanılan genel bir terim olduğunu belirtmektedir. Sözcük, tarihî dönemlerde toñuz şeklinde olup Batı Türkçesinde η > m dudaksillaşmasıyla ile domuz hâline gelmiştir. Räsänen (VEWT, 1969: 488), sözcüğün tarihi dönemlerde toñuz şeklinde olduğunu belirtip kelimenin çeşitli dillerdeki karşılıklarını vererek İT *toñuz biçiminden bahsetmektedir. Tokyürek (2013a: 247), toñuz sözcüğünün Türk kültüründeki yerine değinerek sözcüğün ızdırap çeken bir canlı hüviyetinde pek çok canlıyı öldürmesinden, on iki hayvanlı Türk takviminde yer almasından ve tıp metinlerinde etinden faydalanılmasından bahsederek bu canlının Orta Asya'daki durumuna yer vermiştir. Aydın (2018: 341), runik harfli metinlerde hem toñuz hem de lağzın sözcüklerinin kullanıldığını bahseder. Yazar, her ikisinin de "domuz" anlamında olduğunu düşünmenin yanlış olacağı kanaatinde. Aydın'a göre; lağzın yabani, toñuz ise evcil bir domuz türüdür. (s. 228)*

Kitabın son bölümünü oluşturan *Dizin* bölümü, eserin sözlüğü niteliğindedir. Bölüm, eserde yer alan sözcüklerin alfabetik ve gramatik şekilde sıralanmasından oluşmuştur. Bundan dolayı gramatikal *dizin* niteliğindedir. Dizinde kelimelerin anlamları, kökeni ve aldığı ekler belirtilmiş, aynı zamanda kalıp kullanımların bağlam içinde kullanımları da verilmiştir. Madde başları transkripsiyon olarak gösterilmiş ve kelimelerin hangi satırlarda geçtiğini belirtmek için numaralandırmalar yapılmıştır.

Kaynakça bölümünde yazarın kaynak olarak hem eski hem de güncel pek çok kaynaktan faydalandığını da görmüş bulunmaktayız.

Oldukça özenle ve kapsamlı bir şekilde hazırlanan bu çalışma bizlere eski inanışlardan Tantrik Türk Budizmiyle ilgili birçok bilgi vermektedir. Ayrıca Eski Türk Dili alanıyla ilgilenen araştırmacılar için de büyük kaynak niteliğindedir. Yazar, eserin birçok özelliğini tespit ederek okuyucuya sunmuştur. Biz de bu eserle birlikte Tantrik Budizm temelinde Uygurların oluşturduğu Tantrik edebiyatın tarihî ve kültürel değerlerini görmüş bulunuyoruz.

Bu değerli çalışması için saygıdeğer Hasan İsi'ye teşekkür ederiz.